2. Калягин В.А. Логопсихология: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Изд.центр «Академия», 2006. – 320 с.
3. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
4. Михайлов Б.В., Сердюк А.И., Федосеев В.А. Психотерапия в общесоматической медицине (клиническое руководство) / Под общ. ред. Б.В.Михайлова. – Харьков: Прапор, 2002. – 108 с.
5. Пезешкиан Н. Психосоматика и позитивная психотерапия. - М.: Медицина, 1996. – 464 с.
6. Ташлыков В.А. Психология лечебного процесса. – Л.: Медицина 1984.- 192с.
7. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. – Х.: Прапор, 2004. – 640 с.

В статье анализируются отдельные аспекты уровня личностной тревожности лиц с ограниченными возможностями в период обучения.

Савченко Т.Л.

ЕКЗИСТЕНЦІЯ УВАГИ НА ФОНІ КРИЗИ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

В статті розглянуто деякі аспекти кризи у психологічній науці, котрі зокрема, стосуються проблеми дослідження "уваги". Викладено пропозиції дослідників, котрі пропонують шляхи, як вивести увагу з теоретичного глухого кута.

Ключові слова: увага, функціональна система, орієнтування уваги, асиметрія мозкових процесів.

Проблема кризи у психологічній науці систематично підіймається різними авторами [1], [2], [5], [9], [10]. Фахівці, котрі здебільшого досліджують це питання, звертають увагу на проблеми у теорії і методології, що розглядаються у переважно абстрактно, мало пов'язані з живою конкретно-фактичною реальністю. "Между тем, именно эта реальность, характеризующаяся раздробленностью, мозаичностью множества разных подходов, точек зрения и частных теорий, требует серьезного методологического и теоретического анализа", – говорить Н.І. Чупрікова [9]. В.М. Аллахвердов у статті "Ностальгия по теоретической психологии", констатує: "В психологии многое изменилось. Бытовавшие ранее идеалы научного познания во многом утеряны, да и сама истина зачастую объявляется устаревшим понятием" [1]. Він застерігає науковців від тенденцій розподілу психології на непов'язані між собою частини, закликаючи до інтеграції різноманітного, але погано систематизованого знання; ратує за збереження традицій у науці. Л. Вітгенштейн у свій час також говорив про заплутаність і безпліддя психології не через те, що в ній не застосовуються експериментальні методи, а через плутанину, котра відбувається з визначенням психологічних понять [2].

Юрєвіч А.В. у своїх дослідженнях кризи у психологічній науці приходить до формулювання наступних основних проблем, котрі призводять до розколу і суперечок [10]:

- відсутність єдиної теорії, котру поділяють усі;
- поділ на психологічні "імперії", такі як когнітивізм, психоаналіз, біхевіоризм і т.ін., кожна з яких живе за власними законами;
- відсутність універсальних критеріїв здобуття, верифікації та адекватності знання;
- некумулятивність знання, виголошення кожним новим психологічним напрямком усієї психології, котра була попереду – загалом помилок і артефактів;
- розлад між дослідницькою і практичною психологією;
- роздроблення цілісної особистості і "недиз'юнктивної" психіки на самостійно існуючі пам'ять, мислення, сприйняття, увагу та інші психічні функції;
- різні "паралелізми" – психофізичний, психофізіологічний, психобіологічний, психосоціальний, котрі психологія визнає як нерозв'язані головоломки.

Стан речей у психологічній науці цілком закономірно віддзеркалюється у дослідженнях "уваги", котра не зважаючи на значну кількість експериментальних досліджень і теоретичних узагальнень все ще залишається загадкою. Єдиної і загальноприйнятої теорії уваги не існує, – до цього висновку прийшли Ю.Б. Дормашев і В.Я Романов у своїй книзі "Психология внимания" [4]. Характеризуючи розвиток психології уваги вони наводять висловлювання Ч. Спірмента, котрий характеризував стан речей як вавілонське стовпотворіння, де будівники стали розмовляти на різних мовах, – дослідники уваги не можуть порозумітися один з одним тому що значення терміну "увага" розмножилися і часто її тлумачення не позбавлене протиріч.

Думки різних авторів збігаються лише у одному: не виділено ознаки уваги, оскільки немає загально прийнятого її визначення. Замість цього є багатоголосся де увага, це:

- процес і стан налаштовування суб'єкта на сприйняття пріоритетної інформації і виконання поставлених задач (В.П. Зінченко);
- спрямованість і зосередженість психічної діяльності (Н.Ф. Добринін);
- функція розумового контролю (П.Я. Гальперін);
- внутрішня стратегія організму (Л.С. Виготський);
- необхідна передумова виникнення і розвитку мислення і волі людини, фактор активізації процесів сприйняття і пам'яті (Узнадзе Д.Н.);
- фіксаційна точка свідомості (В. Вундт);
- механізм зв'язування окремих ознак у образі цілісного об'єкту (Е. Трейсман);
- механізм селекції (фільтр) у системі переробки інформації, котрий дозволяє відкинути чи ослабити непотрібну інформацію на основі аналізу її фізичних ознак (Д. Бродбенд) чи смислового змісту (Д. і Е. Дойч, Д. Норман);

- відносний “розумовий моноідеізм”, який супроводжується довільним чи штучним прилаштуванням індивідуума” (Т. Рібо);
- сенсорна ясність (Е. Тітченер);
- “розумове зусилля”, або ресурси системи переробки інформації, що забезпечені механізмом їх розподілу (Д. Канеман);
- феноменальний і продуктивний прояв провідного рівня організації діяльності (Ю.Б. Гіппенрейтер);
- специфічна реакція організму, миттєво поліпшуюча умови сприйняття/пізнання (Н.Н. Ланге);
- его-об’єктивна сила (К. Коффка);
- утримування у свідомості об’єкта в чіткій і яскравій формі (У. Джеймс).

Відсутністю єдиного формулювання, коло проблем навколо уваги не обмежується. Досі немає спільної думки про те – чи існує увага як самостійний процес чи це, як пише М.В. Фалікман: “тільки особливий бік інших психічних процесів, відкритий нам у свідомому досвіді, котрий відповідно потенційно пояснюється через їх будову, функціонування, розвиток” [8].

Автор найбільш відомого радянського підручника з “Загальної психології” С.Л. Рубінштейн писав: “Функциональное построение психологии искусственно разрывает и разносит по разным рубрикам (восприятие, память, внимание и т.п.) явления, по существу, совершенно однородные, выражающие одни и те же закономерности” [7]. На думкою Дж. Андерсона і Е. Рубіна ніякої уваги взагалі немає, існують лише процеси селективного сприйняття. Більше того, з’явилися ще більш категоричні заяви науковців, котрі радили вилучити поняття “увага”, вважаючи його використання шкідливим і антинауковим. Тобто, правий був М. Фуко, коли вимагав відмовитись від використання поняття “увага” і навіть самого вимовляння цього слова?

Не зважаючи на всю цю плутанину, як казав У. Джеймс, усі ми знаємо що таке “увага” і часто використовуємо це поняття у повсякденному житті. Коли нам говорять: “зосередьте увагу”, “будьте уважні”, “зверніть увагу”, або ж просто “увага!”, ми автоматично здійснюємо якусь визначену внутрішню дію, до якої прилаштувались ще з раннього дитинства, в процесі навчання виділяти предмети як такі з загальної маси незрозумілих форм оточуючого середовища.

Отже, все начебто зрозуміло, але наука невгамовна і наполегливо вимагає чітких пояснень для визначення поняття. І ще потрібно, дійти до сутності явища, зокрема, за Н.І. Чупріковою [9]:

- визначити об’єктивне джерело даних відчуттів і сприйняття;
- виявити, як це джерело діє на організм, які нервові утворення і процеси необхідні для виникнення відповідних станів;
- визначити роль даних психічних станів у життєдіяльності і поведінці;
- виділити ознаки даних явищ, висловити їх у формі понять і побудувати логічну систему понятійних відносин.

Н.І. Чуприкова у своїй статті “Как вывести внимание из теоретического тупика” пропонує взяти за основу теоретичного підходу до пояснень природи уваги уявлення про функціоналу систему психологічної регуляції поведінки і діяльності (у термінах П.К.Анохіна) з урахуванням фізіологічної підсистеми енергетичного і метаболічного забезпечення роботи її когнітивних підсистем [9]. Увагою, за формулюванням Н.І. Чуприкової, можна назвати функцію активуючої підсистеми функціональної системи психічної регуляції поведінки і діяльності, яка проявляється в активаційному і трофіко-енергетичному забезпеченні специфічних процесів аналізу і синтезу сигналів у її пізнавальних підсистемах і в підсистемі сприйняття мови. За визначенням зрозуміло, що за відсутністю уваги ніякі аналітико-синтетичні процеси у корі мозку неможливі. Якими б простими і високоавтоматизованими вони б не були, їх здійснення все ж таки вимагає відповідного рівня активності, яку забезпечує збудження неспецифічних структур мозку. І чим складніше функції, котрі виконуються корою мозку, тим більшою мірою повинні включатися його активуючі неспецифічні структури. Н.І. Чуприкова наголошує, якщо увагу можна назвати процесом, то це процес не психічний, а фізіологічний. І завдяки цьому, увага не має свого власного психологічного продукту, подібно до того як їх мають процеси відчуття, сприймання, пам’яті, мислення. Увага – це необхідна умова отримання цих продуктів у когнітивних підсистемах психіки.

Запропонований методологічний підхід до розкриття і розуміння природи уваги стосується того, що увага не може бути прямим предметом експериментального дослідження, тому, що увага – це завжди увага до чогось конкретного у запропонованих умовах вирішення конкретних задач. Тому Н.І. Чуприкова пропонує спрямовувати дослідження на детальне з’ясування джерел і механізмів включення у роботу функціональної системи психіки різних активуючих неспецифічних структур мозку і ступеня їх участі у вирішенні конкретних сенсорних, перцептивних, мисленевих і поведінкових задач.

Цей підхід гармонійно підтримує напрямок досліджень М.І. Познера і С.Е. Петерсена, а також їх гіпотезу сформульовану у 1990 році про існування трьох незалежних систем в анатомічно пов’язаних структурах мозку, котрі забезпечують реалізацію різних функцій уваги [3]. Запропонована модель складається з трьох модулів, котрі забезпечують підтримку стану готовності, орієнтування і виконавчий контроль з боку уваги.

Н.А. Воронін і Т.А. Строганова у своїх дослідженнях приходять до висновку, що існує асиметрія на рівні мозкових систем, котрі забезпечують різні процеси уваги. Їх дослідження показало виражену просторову асиметрію стосовно правильності відповідей: досліджувані припускалися більше помилок, коли стимул попадав у праве півполе зору [3].

Цей факт цілком відповідає сучасним уявленням про функції орієнтування уваги: з трьох процесів, які входять до її складу, – “вилучення” фокусу уваги, його переміщення і втягнення – тільки перший лотералізований; при цьому доведено, що якщо скроневі відділи лівої півкулі забезпечують відволікання уваги від правого півполя, то аналогічні відділи правої півкулі керують

цим процесом як у лівому, так і у правому півполях зору. На основі такої асиметрії мозкових процесів, "вилучення" уваги правій півкулі у нормі надається домінуюча роль у зорово-просторової увазі. Правопівкульна латералізація модуля орієнтування уваги (процес вилучення уваги з поточного локусу) створює переваги у реагуванні на прості стимули, випадково виникаючі у лівому півполі зору. Лівопівкульна латералізація модуля виконавчого контролю уваги (операція розв'язання конфлікту) полегшує відповідь на конфліктні стимули при їх пред'явленні у праву півкулю зору.

Увага розповсюджується на уявлення конкретні і загальні, віддалені і близькі, великі і малі, зовнішні та внутрішні, відомі та невідомі. Здійснення переходу у кожному з цих понять може відбуватися як у прямому, так і зворотному напрямку. І тут з'ясовується, що насправді полем спостереження людської уваги виявляється уся природа речей, яка є єдиною і неподільною, за висловлюванням того ж таки С.Л. Рубінштейна. Тому однією з найвищих форм уваги є сприйняття недиференційованої реальності, самого по собі буття, чи небуття, яке розглядається без виділення форм, предметів і інших речей. Цей стан уваги є метою практики йогів і визначений в "Йога-сутрі" Патанджалі як "маха видеха", що у перекладі означає "велика безтілесність" або "порожнеча". У ведичній літературі висловлюється думка, що до цього стану підводить нас життєвий досвід, котрий надає можливість пройти скрізь нескінченні зміни об'єктів нашої уваги, щоб коли-небудь накопичене різноманіття призвело нас до єдності.

Отже, і ми маємо надію, що психофізіологічні дослідження, котрі пов'язані з визначенням природи уваги, джерел і механізмів вмикання функціональної системи психіки різних активуючих неспецифічних систем мозку, стануть тим зв'язуючим ланцюгом для всіх роздрібних теорій, котрі, завдяки цьому, будуть трансформовані з мозаїчної і заплутаної у гармонічну картину Єдиної Теорії Уваги.

Література

1. Аллахвердов В.М. Ностальгия по теоретической психологии // Вопр. псих. – 2008, №6. – С. 109-118.
2. Витгенштейн Л. Философские работы. – Ч.I. – М.: Гносиз, 1994.
3. Воронин Н.А., Строганова Т.А. Исследование латерализованых модулей зрительно-пространственного внимания // Вопр. псих. – 2008, №6. – С. 119-129.
4. Дормашев Ю.Б., Романов В.Я. Психология внимания. – 3-е изд., испр. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2002. – 376 с.
5. Мироненко И.А. Кризис психологии: перманентный и системный или локальный? // Вопр. псих. – 2008, №4. – С. 119-128.
6. Психология внимания / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер и В.Я. Романова. – М.: ЧеРо, Омега-Л, 2005. – 858 с.
7. Рубинштейн С.Л. Избр. философско-психологические труды. – М.: Наука, 1997.
8. Фаликман М.В. Внимание. – М.: Academia, 2006. – 420 с.

9. Чуприкова Н.И. Как вывести психологию внимания из теоретического тупика // Вопр. псих. – 2008, №5. – С. 13-30.
10. Юревич А.В. Системный кризис психологии // Вопр. псих. – 1999, №2. – С. 3-12.

В рассмотрены некоторые аспекты кризиса в психологической науке, которые в том числе касаются проблемы исследования "внимания". Изложены позиции исследователей, которые предлагают пути, как вывести внимание из теоретического тупика.

Ключевые слова: внимание, функциональная система, ориентирование внимания, асимметрия мозговых процессов.

Some aspects of the psychological science's crisis, which including problems of research of «attention», are considered. The positions of the researchers which offer ways how to remove attention from theoretical impasse are stated .

Key words: attention, functional system, orienting of attention, asymmetry of brain process.

Сєдаков І.О., Кружева Т.В., Давиденко В.Ю.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН НЕДООЦІНКИ ЗНАЧУЩОСТІ НЕРВОВОГО ПРОЦЕСУ ГАЛЬМУВАННЯ (*UInpI*)

*Описується психологічний феномен недооцінки значущості нервового процесу гальмування (**UInpI**). Аналіз цього феномену проведений на прикладі помилкової відмови від гальмівної частини електростімуляційного імпульсу та на прикладі затримки вивчення нервового процесу гальмування у фізіології.*

Повідомлення 1. Допсихофізіологічні коріння феномену *UInpI*

(на прикладі відмови від фарадизації в електростимуляції)

Історія нервової та м'язової фізіології є історією поступового розвитку вчення про фарадичний вплив на живу тканину – вплив, який полягає в стимуляції нервів та м'язів за допомогою імпульсів, які містять збуджуючу та гальмівну частини.

Фарадичний імпульс (ФІ) виникає в циклі вмикання-вимикання ланцюгу живлення індукційної котушки (ІК). Власне за допомогою ІК відкрив явище електромагнітної індукції в 1831 році Фарадей. Тому імпульс ІК має назву фарадичного, а струм ІК має назву фарадичного струму. Сутність явища електромагнітної індукції полягає в наступному. Якщо дві котушки закріпити близько одна від одної, то магнітне поле, що створюється однією з них внаслідок вмиканням-вимиканням джерела струму, в другій котушці створює індукційний струм. Причому, при вмиканні ланцюга живлення, струм має один напрямок, а при вимиканні – змінюється на протилежний. ФІ складається з двох ча-